

het bestuur van de kolonie zaten. In zijn inleiding zegt de Leidse historicus dat het boek beoogd om 'een ontbrekende schakel in de historische ontwikkeling van dit trans-Atlantisch verleden te onderzoeken en te duiden'. Daar is hij zeker in geslaagd.

Ger Jan Onrust

Boeren in de Gouden Eeuw

De hoeve en het hart. Een boerenfamilie in de Gouden Eeuw. Enny de Bruijn (Prometheus, Amsterdam 2019), 464 blz., € 24,99

Ik reed het Herwijnse, Hellouwse, en een groot gedeelte van het Haafdenze veld door. 't Was een lust om aen te zien, hoe aengenaem 't gewas van soomer-koorn, ende de weijlanden wit van klaver zijnde; dat nooit oogden (bij een doorbraek van dijcken) het velt, so beset en wit van klaver hebben gesien, altoos hier niet bekend. Waerdig om ter gedagtenis voor nakomelingen op te schrijven.'

Het is maar gelukkig dat de Tielerwaardse boer Arien van Rijckhuijsen, levend op de grens van de zeventiende en achttiende eeuw, hier zo over dacht. Aangezien zoon Gijsbert naar Leiden was vertrokken, heeft deze ontwikkelde boer een excuus om regelmatig te schrijven. En Gijsbert schreef alles wat naar hem toe komt in zeven dikke folianten die – gelukkig – zijn overgeleverd. Gezamenlijk schreven zij een uitgebreide genealogie, maar het is veel meer. Het overgeleverde materiaal geeft een glimp van de binnenwereld van het boerenbestaan aan het einde van de Gouden Eeuw. En dat is uitzonderlijk. Van Deursen publiceerde begin jaren tachtig de vier deeltjes van *Het kopergeld van de Gouden Eeuw*, en ook zijn *Een dorp in de polder* (over Graft) is een van de weinige boeken die inzicht geeft in de vroegmoderne platteland. Dan is er nog *De wereld volgens Abel Eppens*, de gevluchte zestiende-eeuwse Ommelandse boer, wiens verhaal door Wiebe Bergsma is gebracht. De op een proefschrift over Jacob Revius gepromoveerde *Reformatorisch Dagblad*-journaliste Enny de Bruijn heeft een voortreffelijke mentaliteitsgeschiedenis geschreven, waardig om gelezen te worden. Gegroepeerd in zes thema's – eer, liefde, bezit, werk, cultuur en geloof – laat *De hoeve en het hart* zien hoe dijken worden onderhouden, hoe lezen, schrijven en rekenen wordt geleerd, het kerkelijk leven is georganiseerd, het geloof wordt beleefd, huwelijken gesloten, handel gedreven, conflicten opgelost, verhalen verteld, hoe kinderen worden opgevoed, voor ouderen en zieken wordt gezorgd en waarom dat juist zo wordt gedaan. Enny de Bruijn peurt uit het materiaal wat zij kan, heeft archiefstukken en publicaties ter verdere inkleuring erbij gezocht, maar moet regelmatig erkennen dat het gissen blijft naar persoonlijke beweegredenen. Arien van Rijckhuijsen is een bemiddelde boer. Eer wordt ontleend uit een verhaal dat zijn voorouders uit Spanje zijn gevlucht. De familie behoort tot de eersten die tot de gereformeerde kerk toetreden. Arien is lange tijd kerkmeester. Dat is niet vanzelfsprekend, want de Tielerwaard

ligt op grensgebied. Niet voor niets is in 1577 afgesproken dat tot nader order de kerkdiensten worden opgeschort en verdient de familie later veel geld met het verhuren van grote hoeveelheden oorlogspaarden. De Tielerwaardse bevolking is een eigengereid en heftig volk. Messen-trekkerij komt regelmatig voor, predikanten klagen over niet uit te bannen gebruiken. Men bepaalt zelf wat goed is en lost problemen intern op. Maar toch blijkt begin achttiende eeuw dat het aantal incidenten is teruggelopen, dat het gezag van de overheid meer wordt geaccepteerd en een steeds groter deel lidmaat van de gereformeerde kerk is geworden. Eervol wordt steeds meer: wat deugdzaam is, wat moreel juist is, wat aansluit bij de normen van de kerk. Dat blijkt ook in relaties; wanneer er een kind komt, dan trouw je, ook al is dat beneden je stand. Dit ondanks dat trouwen een manier is om hogerop in de standenmaatschappij te komen. Wat blijft is de gemeenschap en vooral de familie, het opkomen voor elkaar, het te hulp schieten wanneer de boerderij van de burenen in vlammen opgaat en het opnemen in het eigen gezin van kinderen van overleden familieleden. Het boerenleven is zwaar, zowel voor mannen als vrouwen. Gras of koren maaien met een zeis, een onstuimig paard de baas worden, het uitbenen van vlees, de was doen. Fruit moet geplukt worden en ingemaakt, de hopteel is intensief. Wanneer geld verdiend kan worden met de levering van transportpaarden bij de belegering van Den Bosch, dan gaat de zoon met paard en wagen mee. Ook de bouw van verschansingen levert geld op. Men pakt kansen waar die zijn en wanneer er minder kansen zijn, dan wordt daarin geschikt. Hoe conservatief de boeren ook zijn, ze gaan met de tijdgeest mee. Begin achttiende eeuw is de samenleving een stuk geordender en 'burgelijker' geworden. Dat laat Enny de Bruijn in dit zeer menselijke boek zien. Een aanrader.

Ger Jan Onrust